

Sexuell läggning och bemötande i socialtjänsten

Socialstyrelsen klassificerar sin utgivning i olika dokumenttyper. Detta är en **Lägesbeskrivning**. Det innebär att den innehåller redovisning och analys av kartläggningar och andra former av uppföljning av lagstiftning, verksamheter, resurser mm som kommuner, landsting och enskilda huvudmän bedriver inom hälso- och sjukvård, socialtjänst, hälsoskydd och smittskydd. Den kan utgöra underlag för myndighetens ställningstaganden och ingå som en del i större uppföljningar och utvärderingar av t.ex. reformer och fördelning av stimulansmedel. Socialstyrelsen svarar för innehåll och slutsatser.

Artikelnr 2004-131-23

Publicerad www.socialstyrelsen.se, juni 2004

Förord

Socialstyrelsen fick i september 2003 regeringens uppdrag att kartlägga i vilken mån en persons sexuella läggning kan ha betydelse för bemötandet inom socialtjänsten. Kartläggningen visar att socialtjänsten i de flesta kontakter utgår från att alla lever ett heterosexuellt liv och att bristande observans är den vanligaste orsaken till att homo- och bisexuella personer bemöts dåligt i socialtjänsten. Syftet med rapporten är att göra socialtjänsten uppmärksam på och medveten om frågeställningarna.

Rapporten har skrivits av Per Svante Landelius och Annika Remaeus har medverkat i arbetet med fokusgruppen. Samråd kring rapportens innehåll och slutsatser har skett med HomO, RFSL, Riks-EKHO, Svenska Kommunförbundet och Föreningen Sveriges socialchefer. Erik Blennberger, teol. dr. och forskare på Ersta Sköndal högskola har granskat rapporten och lämnat synpunkter under arbetets gång.

Åsa Börjesson
Avdelningschef

Innehåll

<i>Förord</i>	3
<i>Sammanfattning</i>	7
<i>Uppdraget</i>	9
<i>Homo- och bisexuella i samhället</i>	11
<i>Homo- och bisexuellas livssituation</i>	14
<i>Diskrimineringslagstiftningen</i>	18
<i>Situationer där den sexuella läggningen kan ha betydelse</i>	22
<i>Åtgärder kommunerna själva vidtagit</i>	29
<i>Förslag till åtgärder</i>	32
<i>Referenser</i>	34

Sammanfattning

Socialstyrelsen har enligt regeringsbeslut fått i uppdrag att kartlägga i vilken mån en persons sexuella läggning kan ha betydelse för bemötandet inom socialtjänsten, kartlägga åtgärder som socialtjänsten själv vidtagit t.ex. i form av upprättandet av handlingsplaner och utbildningsinsatser samt ge förslag till åtgärder som kan vidtas för att undanröja de iakttagna bristerna.

Syftet med kartläggningen av i vilka situationer den sexuella läggningen kan ha betydelse för bemötandet är att ge exempel på situationer och gör inte anspråk på att vara fullständig. Kartläggningen visar att det största problemet är att homo- och bisexuella personer är osynliga och att socialtjänsten i de flesta kontakter utgår från att alla lever ett heterosexuellt liv. I de flesta fall har homo- och bisexuella personer inga problem med kontakterna med socialtjänsten därför att man inte berättar om sin sexuella läggning. Att inte berätta om sin homo- eller bisexualitet kan dock innebära att man får ta emot kommentarer som i vissa fall kan upplevas som kränkande, men som man inte orkar eller bryr sig om att bemöta. Det finns dock en risk att en del inte vågar tala om sin sexuella läggning av rädslan för att bli sämre behandlade, bli kränkande bemötta eller inte förstådda. I rapporten finns exempel på situationer som rör stöd till ungdomar, familjerådgivning, familjehemsplaceringar, adoptions- och vårdnadsutredningar, stöd till brottsoffer, till invandrare och stöd och hjälp till funktionshindrade och äldre.

För att få kunskap om i vilken mån kommunerna själva vidtagit åtgärder har kontakter tagits med bland annat länsstyrelserna. Dessutom har några erfarna socialarbetare i en fokusgrupp diskuterat i vilka situationer det kan uppstå problem och vilken beredskap socialtjänsten har för att möta människor med olika sexuell läggning. Den bild vi har fått är att socialtjänsten inte har uppmärksammat frågan.

Dåligt bemötande kan ta sig många olika uttryck och ha olika orsaker. Det kan vara *diskriminerande särbehandling* som t.ex. att ett vårdbiträde i hemtjänsten vägrar att hjälpa homo- eller bisexuella personer. Det kan också vara *nedlåtande eller kränkande*, som när en socialsekreterare ifrågasätter en samkönad relation. Vanligare är dock att dåligt bemötande inte bottnar i ovilja utan snarare handlar om okunskap och ovana att möta människor med homo- eller bisexuell läggning. Många situationer bottnar i *bristande observans* på att det finns människor som inte lever ett heterosexuellt liv. I mötet med socialtjänstens personal och i de blanketter som ska fyllas i är vissa frågor ställda på ett sätt så att homo- och bisexuella personer inte kan svara på dem. Den bild man ger av sig själv och sin livshistoria kan bli felaktig beskriven.

Bristande observans kan leda till allvarliga konsekvenser för den som söker hjälp. Det gäller inte minst barn och ungdomar och personer som utsätts för partnervåld. Det finns också situationer där socialtjänsten känner till personens sexuella läggning, men där man på grund av ovana eller brist

på rutiner blir *tafatt bemött* för att man inte vet hur man ska hantera situationen. Det kan t.ex. gälla familjerättens faderskapsutredningar för homosexuella kvinnor som blivit gravida genom insemination. Det finns också exempel på att man *överproblematiserar* den sexuella läggningens betydelse genom att göra homo- och bisexualiteten till ett problem för en person som inte upplever sin situation som besvärande.

Orsakerna till diskriminerande och dåligt bemötande kan vara brister i de generella systemen, lagstiftningen eller grundutbildningarna. Det kan också vara socialtjänstens arbetsformer, som t.ex. utformningen av blanketter, rutiner, policydokument och vidareutbildning. Orsakerna kan också bero på personalens egna attityder.

Målsättningen med Socialstyrelsens förslag är att socialnämnderna, inom ramen för sitt kvalitetsarbete, kritiskt granskar sin verksamhet så att den är könsneutral och bemöter människor på ett professionellt sätt oavsett sexuell läggning. Det kan innebära att man granskar sina blanketter, informationsmaterial, upprättar policydokument, tillhandahåller vidareutbildning och ser över sina rutiner. Som första åtgärd föreslår Socialstyrelsen att kommunerna ska uppmärksammas på och göras medvetna om frågeställningarna så att de kommer på socialtjänstens dagordningen. För de kommuner som vill göra något åt frågan ska det finnas lättillgänglig kunskap om vad det innebär att vara homo- eller bisexuell i ett heterosexuellt samhälle. Det bör vidare finnas redskap för att socialtjänstens personal lättare ska kunna se de situationer då den sexuella läggningen har särskilt stor betydelse och kunna möta klienterna på rätt sätt.

Uppdraget

Socialstyrelsen fick enligt regeringsbeslut den 25 september 2003 i uppdrag att kartlägga i vilken mån en persons sexuella läggning kan ha betydelse för bemötandet inom socialtjänsten. Uppdraget ska redovisas senast den 1 juli 2004.

Enlig direktiven ska Socialstyrelsen:

- Kartlägga i vilka situationer och i vilka ärenden en persons sexuella läggning kan ha betydelse för bemötande inom socialtjänsten.
- Kartlägga åtgärder som socialtjänsten själv vidtagit t.ex. i form av uppdrättandet av handlingsplaner och utbildningsinsatser.
- Ge förslag till åtgärder som kan vidtas för att undanröja de iakttagna bristerna.

Kommentarer

Sexuell läggning – sexuell beteende

Med sexuell läggning avses homosexuell, bisexuell eller heterosexuell läggning. Begreppet omfattar inte sexuella beteenden som kan utövas av såväl homo- och bi- som heterosexuella. Transsexualism är primärt en fråga om könstillhörighet och inte sexuell läggning.

Kartläggningen ska omfatta hela socialtjänsten

Kartläggningen ska omfatta all verksamhet inom socialtjänsten som en människa kan behöva utnyttja under olika livsfaser och livssituationer, dvs. individ- och familjeomsorg, äldreomsorg och handikappomsorg. Med verksamhet menas såväl handläggning av ärenden som faktisk verksamhet, t.ex. olika former av vård, omsorg och sociala insatser samt utbetalning av olika förmåner, bidrag och ersättningar.

Diskriminering eller dåligt bemötande

Med bemötande avses, enligt uppdraget, den enskilda människans kontakter med en myndighet. Det omfattar såväl handläggning av ärenden som faktiska handlingar. Bemötandet kan vara diskriminerande, kränkande eller dåligt i största allmänhet. Diskriminerande bemötande är bemötande som leder till att någon på grund av sin sexuella läggning missgynnas jämfört med andra i en liknande situation. Kränkande beteende kan till exempel vara förolämpningar, utfrysning, undanhållande av information, förtal av en person eller dennes familj eller brist på respekt för personens identitet. Det är den drabbades upplevelser som avgör om handlingen ska bedömas som kränkande.

Enligt dessa definitioner avser uppdraget både diskriminerande och kränkande bemötande.

Uppdraget begränsas till socialtjänstens bemötande av medborgare och klienter och inte socialtjänsten som arbetsgivare.

Homo- och bisexuella i samhället

Heterosexualiteten är normen

I vårt heteronormativa samhälle är det heterosexualiteten som är normen. Människor antas vara heterosexuella liv ända tills de talar om eller på annat sätt visar att de inte är det. I t.ex. SCB:s levnadsnivåundersökning (ULF-undersökningen), när antalet personer i olika samlevnadsform skattas redovisas inte samkönade förhållanden. I undersökningen redovisas antalet personer som är ensamstående, gifta eller sambor. Av redovisningen och i kommentarerna till siffrorna framgår det inte att det finns personer av samma kön som är sambor och inte heller att det finns personer som ingått partnerskap.

Homo- och bisexuella – en grupp som är svår att definiera och avgränsa

Enligt psykologen Hans Hanner går det inte att efter vissa kriterier definiera en homo- eller bisexuell person (Hanner, 2002). Begreppen kan definieras på olika sätt: utifrån sexuell dragning, utifrån sexuell erfarenheter eller utifrån den relation man lever i. I betänkandet *Homosexuella och samhället* (SOU 1984:63) definieras en homosexuell person som en person som känslomässigt och erotiskt dras till en person av samma kön. En persons egen definition av sin läggning kan vara olika under olika perioder. Det är därför svårt att fastställa antalet homo- och bisexuella personer. Bland medlemmarna i RFSL:s seniorförening Golden Ladies finns kvinnor som lever i samkönade parförhållanden, men ändå inte anser sig vara homo- eller bisexuella. Många har varit gifta i heterosexuella förhållanden och har barn, medan andra lever ett heterosexuellt socialt liv men vet att de är homo- eller bisexuell.

En studie som Forskningsgruppen för samhälls- och Informationsstudier (FSI) gjort på uppdrag av Folkhälsoinstitutet visar att andelen människor med homosexuella känslor och/eller erfarenheter uppskattas till omkring tio procent av befolkningen i åldern 16–79 år. Andelen är högre bland kvinnor än bland män. De flesta av dem hyser sexuella känslor för eller har sexuella erfarenheter av såväl det egna som det motsatta könet (Statens folkhälsoinstitut, 2002a).

Andelen (procent) som uppgivit sig ha någon form av homosexuell läggning, svenskar i åldersgruppen 16–79 år, 1998.

	Män	Kvinnor	Totalt
Enbart heterosexuell	95	89	92
Huvudsakligen heterosexuell	2	10	6
Ungefär lika	1	0	1
Huvudsakligen homosexuell	1	0	0
Enbart homosexuell	1	1	1

Många har fortfarande negativa attityder till personer med homo- och bisexuell läggning

Mellan var tredje och var fjärde person uppskattas vara mer eller mindre negativ till homosexuella enligt FSI:s studie (Statens Folkhälsoinstitut, 2002a). I Sverige är inställningen till homosexuella förhållandevis positivare än i många andra länder. Av allt att döma har opinionen utvecklats positivt under senare decennier, både i Sverige och i många andra jämförbara länder. Det är dock stora variationer mellan olika delar av landet och mellan människor med olika utbildningsbakgrund. Studien visar att en stor del av befolkningen behöver tänka över sitt förhållningssätt gentemot homo- och bisexuella, och det gäller nog även personal inom socialtjänsten.

Resultaten av Arbetslivsinstitutets enkätundersökning *Arbetsvillkor och utsatthet* från 2003 visar att det är stor skillnad mellan heterosexuella och homosexuella uppfattning om utsträckningen av fördomar och trakasserier mot homo- och bisexuella personer (Arbetslivsinstitutet, 2003).

Andel (procent) av hela befolkningen och av homosexuella som anser att det finns fördomar mot och att det förekommer diskriminering/trakasserier av homo- och bisexuella.

	Heterosexuella		Homosexuella	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Vissa av mina arbetskamrater har fördomar om homo- och bisexuella kvinnor och män. (instämmer helt eller delvis)	33	26	48	49
Förekommer det diskriminering/trakasserier på grund av sexuell läggning på din arbetsplats genom nedsättande och förlöjligande omdömen om homo- och bisexuella i allmänhet? (ja)	15	8	25	28

Nästan hälften av de homo- och bisexuella upplever att vissa av deras arbetskamrater har fördomar om homo- och bisexuella. Det är en betydligt större andel än bland heterosexuella män och kvinnor. Även när det gäller diskriminering och trakasserier, som nedsättande och förlöjligande omdö-

men om homo- och bisexuella, är det nästan dubbelt så homo- och bisexuella som heterosexuella som anser det.

Bemöts homo- och bisexuell män och kvinnor olika?

Enligt HomO behöver homo- och bisexuella kvinnors och mäns eventuella olika upplevelser av och reaktioner på diskriminering och andra kränkningar på grund av sexuell läggning uppmärksammas (HomO, 2003). I dag saknas kunskaper om detta. Är det t.ex. så att lesbiska i första hand inte ses som homosexuella utan som kvinnor, medan homosexuella män uppfattas som män endast i andra hand?

Många homo- och bisexuella personer har det bättre i dag än för bara några år sedan

Den numera pensionerade ambassadören och kabinettssekreteraren Sverker Åström fick utmärkelsen årets homo 2004. I sitt tacktal vid den TV-sända Gay-galan i februari då han tog emot utmärkelsen sa han bl.a. följande:

Vi kallas för och kallar oss själv för Gay – glada – och det tycker jag är ett bra betyg för vi är ju ett gladlynt gäng som inte bara har det trevligt tillsammans utan också bidrar till att gör livet lite gladare och lite öppnare för de andra. En glädje som vi alltid kan bereda de andra är att ge dem något att skvallra om –och det är dom väl unt.

Nu är vi ju inte alla och hela tiden glada och lyckliga. Många bär sin läggning som en tung hemlighet, andra blir mobbade och trakasserade på jobbet, några lever i plågsam ensamhet. Det finns bland oss också mycket sorg, oro och förtvivlan.

Ändå ska vi veta att vi nu lever i ett samhälle som ger oss oändligt mycket större tolerans och acceptans och jämställdhet än bara för några år sedan och på den vägen fortsätter det nog.

Homo- och bisexuellas livssituation

Homo- och bisexuella är ofta osynliga

Den sexuella läggningen kan inte reduceras till sexuella handlingar. Både homosexualitet och heterosexualitet visar sig i sociala beteenden, relationer och livsformer. Lika lite som det går att reducera heterosexualiteten till ett samlag, går det att reducera homosexualiteten. Skillnaden är att heterosexualiteten är socialt institutionaliserad, medan homosexualiteten inte är det. Heterosexualitetens ställning som dominerande social institution kan göra homosexualiteten osynlig (Håkansson, 1987).

Det finns många olika homosexuella livsformer. Oavsett sexuell läggning varierar den med ålder, var man bor i landet och med yrke och utbildning. De som hörs och syns mest är de som kämpar för sina och andras rättigheter. De deltar aktivt i homorörelsen och arbetar politiskt, stödjande och opinionsbildande. Andra är öppet homosexuella och lever tillsammans med en partner, men har i övrigt ett socialt liv som inte skiljer sig från heterosexuellas. Men många homo- och bisexuella varken hörs eller syns. De är osynliga därför att de av olika anledningar döljer sin sexuella läggning.

I C-betygsuppsatsen *Diskurs om sexualitet och identitet i socionomutbildningen*, vid Socialhögskolan i Stockholm, har Danielle Gyllenpalm studerat hur och i vilken omfattning homosexualitet och homofobi behandlas i socionomutbildningen. Hennes studie visar att den analyserade kurslitteraturen utgår från ett heteronormativt perspektiv och att det saknas en diskurs om homosexualitet i den svenska litteraturen om socialt arbete (Gyllenpalm, 2004).

För många tar det lång tid innan man berättar om sin sexuella läggning

Att ”komma ut” och berätta för andra om sin homosexualitet är för många en lång process, från den första aningen om att man har en icke-heterosexuell läggning till man förstått att man är homo- eller bisexuell och kan och vill leva öppet. Enligt en svensk studie från 1987 tog det i genomsnitt ungefär sex år från de första homosexuella känslorna till man började se sig själv som homosexuell (Håkansson, 1987).

I princip betyder varje möte med nya människor, som inte vet att man är homo- eller bisexuell, att man antingen får leva med att andra tror att man är något man inte är eller att man får ”komma ut” igen. Många homosexuella lever ett dubbelliv. Ett heterosexuellt liv utåt och ett homosexuellt liv tillsammans med sina vänner. Av Arbetslivsinstitutets studie framgår att drygt en fjärdedel av de organiserade homo- och bisexuella kvinnorna och männen svarat att de inte är öppna om sin sexuella läggning på arbetet. Av dem som arbetar inom förskolan och äldreomsorgen var över 90 procent inte

öppna mot barnen och föräldrarna respektive de äldre och de anhöriga (Arbetslivsinstitutet, 2004).

Homosexuella är betydligt oftare utsatta för våld och trakasserier än heterosexuella

I betänkandet *Organiserad brottlighet, hets mot folkgrupp, hets mot homosexuella m.m.* (SOU 2000:88) konstaterades att homosexuella är en utsatt grupp i vårt samhälle. Hetspropaganda som riktar sig mot homosexuella är vanligt enligt flera undersökningar. Man kan inte utesluta att denna propaganda påverkar omfattningen av våld och hot mot homo- och bisexuella såväl som andra trakasserier och kränkningar.

Hatbrott är en typ av brott som riktar sig mot personer på grund av deras sexuella läggning. Denna typ av brott, som kan vara allt från verbala angrepp och diskriminering till grov fysisk och sexuell misshandel och mord, har ökat under de senaste åren. Kriminologen Eva Tibys forskning visar att mellan 15 och 24 procent av kvinnorna och mellan 28 och 36 procent av männen har utsatts för förtal, hot och våld eller andra övergrepp på grund av sin sexuella läggning. För befolkningen som helhet är risken för oprovocerat våld betydligt lägre, mellan 4 och 6 procent (Tiby, 2000).

Ur RFSL:s skrift *Brott mot homo- och bisexuella och/eller transpersoner* är följande berättelse hämtade (RFSL, 2003).

Varje dag på mitt arbete fick jag nya mail med äckliga förslag och ibland låg det lappar i mitt skåp. Det bara fortsatte och till slut stod jag inte ut. Nu är jag sjukskriven och ska byta jobb.

Kvinna 29 år

Då våld i nära relationer, *partnervåld*, diskuteras är det i allmänhet den heterosexuella problematiken som synliggörs med män som våldför sig på kvinnor. Misshandel i homo- och bisexuella förhållanden är dock lika vanligt som i heterosexuella förhållanden. Den samkönade problematiken diskuteras sällan. Det är vanligt att kvinnor och män som lever i samkönade relationer inte berättar om misshandeln av rädsla för att fördömas på grund av sin sexuella läggning eller på grund av solidaritet med andra homo- och bisexuella (RFSL, 2003).

Ur RFSL:s skrift *Brott mot homo- och bisexuella och/eller transpersoner* är följande berättelser hämtade (RFSL, 2003).

På något sätt fick jag upp ytterdörren och skrek på hjälp allt jag orkade, men ingen kom. Hon tog tag i mitt hår och drog mig tillbaka in i lägenheten, hon tog tag i min hals och slog mig tills jag tappade medvetandet.

Kvinna 26 år

Han låter mig inte sova. Varje natt drar han av mig täcket flera gånger och slänger isbitar på min nakna kropp. Ibland ristar han sig i handle-

derna, bara för att tvinga mig att ge honom pengar. Knivar ligger framme hela tiden. Jag tror att han kan döda mig.

Man 27 år

Homo- och bisexuella pojkar och flickor som växer upp i homofientliga familjer kan bli utsatta för så kallt *hedersrelaterat våld*. Det har förekommit att homo- och bisexuella personer mördats av sin familj. Människor har även begått självmord för att de inte varit heterosexuella och därigenom varit en ”skam” för familjen. Det har hänt att ungdomar har tvingats fly från sin familj eftersom de utsatts för hot och påtryckningar att ändra sin sexuella läggning och livsstil (RFSL, 2003).

Ur RFSL:s skrift *Brott mot homo- och bisexuella och/eller transpersoner* är följande berättelser hämtade (RFSL 2003).

Min pappa sa att han hade gått in i min dator och sett att jag varit inne på RFSL:s hemsidor. Han sa att han hellre ville dö än ha en son som var bög. Han låste in mig och slog mig varje dag. Vi har ingen kontakt i dag. Man 19 år

Större risk för homo- och bisexuella invandrare att inte bli accepterade av sin omgivning

Homo- och bisexuella invandrare löper större risk än heterosexuella invandrare att inte accepteras av sin omgivning. Antingen för att de är homo- eller bisexuella eller för att de är invandrare, eller bådadera. Detta framgår av en studie som Göteborgs universitet genomfört på uppdrag av Folkhälsoinstitutet. Studien redogör för hur tjugoen homosexuella kvinnor och män, företrädesvis från utomeuropeiska länder, upplever sin situation i Sverige.

I stort sett alla de intervjuade berättar att förhållandet till familjen påverkats negativt av att de är homosexuella. Av intervjuerna framgår att det inte är lätt att bibehålla en god kontakt med familj och släkt, samtidigt som man lever öppet som homosexuell. Mycket tyder på att rädslan för att bli utstött ur sin sociala miljö har stor betydelse för familjens reaktioner. De flesta väljer därför att dölja sin sexuella läggning eller att bryta kontakten med familjen. Många homosexuella invandrare känner sig även tvungna att dölja sin sexuella läggning i olika invandarmiljöer. Avslöjar de den blir det svårt att behålla en god kontakt med invandarmiljöerna. Det är därför inte ovanligt att homosexuella väljer bort dessa miljöer (Statens folkhälsoinstitut, 2002b).

Studien visar att en majoritet av de intervjuade har upplevt diskriminering och andra former av kränkningar i Sverige. I sitt förhållande till myndigheterna har däremot ingen av dem upplevt diskriminering på grund av sin sexuella läggning. Flera ger däremot exempel på hur de känt sig diskriminerade som invandrare.

Ur rapporten*som en kamel med två pucklar* är följande berättelser hämtade (Statens folkhälsoinstitut, 2002b).

Det går absolut inte att tala om homosexualitet i Bangladesh. Först och främst på grund av religionen. Samhället tolererar det inte. En man kan inte vara med en man, eller en kvinna med en kvinna. Det uppfattas som onaturligt. Lagen säger att man blir fängslad för att man är homosexuell. Den homosexuelle mister all social respekt. Han mister kontakten med familjen.

Rahim, 34, Bangladesh

Homosexuella har oftare psykiska bekymmer än andra

I en norsk studie från 1998 fann man att psykiska bekymmer är två till tre gånger vanligare än hos homosexuella än hos normalpopulationen. Särskilt markant var det i åldersgruppen 16–24 år. Självmordstankar var i genomsnitt åtta gånger vanligare än i normalpopulationen. Bland lesbiska i åldersgruppen 16–24 år var dessa tankar tio gånger vanligare än hos motsvarande grupp i normalpopulationen (NOVA, 1999).

En orsak som kan bidra till den förhöjda psykiska ohälsan bland homo- och bisexuella ungdomar kan vara användningen av alkohol och narkotika. Psykologen Hans Hanner refererar i sin rapport en studie från 1993 om alkoholvanor bland homosexuella. Den visar att alkohol spelar en större roll i homosexuella miljöer än i andra miljöer (Hanner, 2002).

Diskrimineringslagstiftningen

Alla människors lika värde

I regeringsformens andra kapitel anges att "den offentliga makten skall utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet.." I regeringsformens andra kapitel anges vidare att "det allmänna skall motverka diskriminering av människor på grund av kön, hudfärg, nationalitet eller etnisk bakgrund, språklig eller religiös tillhörighet, funktionshinder, sexuell läggning, ålder eller annan omständighet som gäller den enskilde som person".

I FN:s allmänna förklaring från 1948 om de mänskliga rättigheterna slås det fast att alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. Denna allmänna förklaring är utgångspunkten för den europeiska konventionen från 1950 om skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna (Europakonventionen). Europakonventionen ger alla medborgare rätt till privat- och familjeliv (artikel 8), rätt att ingå äktenskap (artikel 12) och förbud mot diskriminering (artikel 14). Europadomstolen har i ett flertal domar slagit fast att sexuell läggning är en av diskrimineringsgrunderna i Europakonventionen. Sedan 1995 är den europeiska konventionen svensk lag (SFS 1994:1219).

Diskriminering av enskild person på grund sexuell läggning är förbjudet i lag

Enligt Brottsbalkens 16 kapitel 9 § är det förbjudet att bemöta en människa sämre eller ge henne sämre service än andra på grund av hennes homosexuella läggning. Diskrimineringsförbudet gäller för den som är näringsidkare eller anställd i näringsverksamhet, liksom för den som handlar på näringsidkarens vägnar. Med näringsidkare menas i detta fall en fysisk eller juridisk person som yrkesmässigt driver ekonomisk verksamhet. Oavsett om verksamheten bedrivs i vinstsyfte, på ideell eller välgörande grund omfattas den av brottsbalkens bestämmelser. Förbudet gäller också den som är anställd i allmän tjänst eller innehar allmänt uppdrag. Lagen omfattar lokaler och platser av alla slag, exempelvis affärer, banker och myndigheter. Den gäller för alla slags varor och tjänster. Även offentlig verksamhet, tex. skola, barnomsorg, hälso- och sjukvård, socialtjänst och rättsväsendet, omfattas av diskrimineringsförbudet.

Ny skärpt lagstiftning mot diskriminering

I två direktiv från 2000 har EU preciserat förbudet mot diskriminering. Det ena direktivet, 2000/78/EG, avser likabehandling i arbetslivet. I direktivet är sexuell läggning en av flera diskrimineringsgrunder. Det andra direktivet, 2000/43/EG, avser likabehandling oavsett ras och etnisk ursprung och om-

fattar bland annat socialtjänsten, men även andra områden som t.ex. tillhandahållande av varor, tjänster och bostäder. Båda direktiven har integrerats i svensk lagstiftning.

I diskrimineringsutredningens slutbetänkande *Ett utvidgat skydd mot diskriminering* (SOU 2002:43) föreslogs att diskrimineringsförbud med avseende på vissa diskrimineringsgrunder skulle utvidgas till områden där EG-direktiven inte ställer sådana krav. Det gäller bl.a. utökad skydd för diskriminering på grund av sexuell läggning. Den 1 juli 2003 trädde lagen om förbud mot diskriminering i kraft (2003:307). Det utökade skyddet mot diskriminering på grund av sexuell läggning kom dock inte att omfatta socialtjänsten.

Fram till år 1944 var homosexuella förbindelser mellan vuxna förbjudna

Lagstiftning för att stärka de homo- och bisexuellas ställning har en kort historia i Sverige. År 1987 infördes bestämmelser i brottsbalken som förbjöd diskriminering av homosexuella. Därefter har de homo- och bisexuellas ställning stärkts på en rad områden. Det gäller rättigheter som kommer att göra det möjligt för homo- och bisexuella personer att leva öppet och ge förutsättningar för nya familjebildningar, som på sikt kommer att påverka attityderna till homo- och bisexuella bland befolkningen. Det kommer också att ställas nya krav på kunskap om homosexualitet, inte minst, bland socialtjänstens personal.

- 1944 avkriminaliserades ömsesidiga homosexuella förbindelser mellan vuxna.
- 1973 uttalade riksdagen att samlevnad mellan två personer av samma kön är en från samhällets synpunkt fullt acceptabel samlevnadsform.
- 1978 införs samma åldersgräns för homosexuella som för heterosexuella förhållanden, det vill säga 15 år.
- 1979 avskaffar Socialstyrelsen homosexualitet som sjukdomsbegrepp.
- 1987 förbjöds näringsidkare och myndighetspersoner att diskriminera homosexuella.
- 1988 infördes lagen om homosexuella sambor, som ger sambor av samma kön i stort sett samma rättigheter och skyldigheter som heterosexuella sambor.
- 1995 infördes lagen om registrerat partnerskap – en motsvarighet till borgligt äktenskap.
- 1999 förbjöds diskriminering på grund av sexuell läggning i arbetslivet. Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning (HomO) inrättades.
- 2002 förbjöds diskriminering av studenter på universitet och högskolor på grund av deras sexuella läggning.
- 2003 förbjöds hets mot folkgrupp med avseende på sexuell läggning.

- 2003 infördes i regeringsformen en skyldighet för det allmänna att motverka diskriminering på grund av sexuell läggning.
- 2003 infördes möjligheten för två personer av samma kön att provas som adoptivföräldrar.
- 2003 infördes en gemensam könsneutral sambolag med lika rättigheter och skyldigheter för sambor oavsett sexuell läggning.
- 2003 infördes en bredare civilrättslig diskrimineringsförbudslag som omfattar tillhandahållande av varor, tjänster och bostäder.

Socialtjänstens verksamhet ska bygga på respekt för människans självbestämmande och integritet

I socialtjänstlagens inledande bestämmelser slås det fast att demokrati och solidaritet ska vara riktmärken för den sociala verksamheten. Det sägs också att verksamheten ska bygga på respekt för människors självbestämmande och integritet (1 kap.1§ SoL). Det betyder att man inte får särbehandla eller behandla någon människa kränkande på grund av hennes eller hans sexuella läggning.

För socialtjänsten gäller också grundlagens regler att det allmänna ska värna om den enskilda människans privatliv och familjeliv, motverka diskriminering på grund av sexuell läggning samt beakta allas likhet inför lagen (regeringsformen 1 kap. 2–9 §§). Bestämmelser om straff för olaga diskriminering gäller även den som är anställd i allmän tjänst (brottsbalken 16 kap 9§). Det är alltså inte tillåtet för socialtjänsten att särbehandla människor på grund av deras sexuella läggning. Socialtjänsten samarbetsavtal och familjerådgivning ska t.ex. erbjudas par av samma kön på samma villkor som för heterosexuella par.

Till socialnämndens uppgifter hör bland annat att göra sig väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen, främja förutsättningarna för goda levnadsförhållanden och att svara för omsorg, service, upplysningar, råd, stöd och annat bistånd till familjer och enskilda som behöver det (3 kap. 1 § SoL). Även i övrigt ska socialtjänsten ordna en god arbetsmiljö och goda förhållanden för barn och ungdom, äldre och andra grupper som behöver samhällets stöd (3 kap. 2 § SoL).

Insatserna inom socialtjänsten ska vara av god kvalitet. Socialnämndens uppgifter ska utföras av personal med lämplig utbildning och erfarenhet. Kvaliteten i verksamheten skall systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras (3 kap. 3§ SoL). Socialstyrelsen har utfärdat allmänna råd om kvalitetssystem inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg (SOSFS 2000:14) och inom omsorgen om äldre och handikappade (SOSFS 1998:8).

Enligt de allmänna råden bör det finnas ändamålsenliga kvalitetssystem där varje kommun bör fastställa en övergripande inriktning och policy för verksamhetens kvalitet. Syftet med kvalitetssystemen är att säkerställa att socialtjänstens insatser är av god kvalitet. Det innebär bland annat att den enskilda människan anser sig bemött med respekt och att insatserna är utformade efter hans eller hennes behov. Insatserna ska också utformas så att de inriktas på att frigöra och utveckla den enskilda människans och gruppens egna resurser.

Förslag till förändringar av diskrimineringsförbudslagen ställer högre krav på socialtjänsten

Från och med den 1 januari 2005 föreslås förändringar i lagen om förbud mot diskriminering (2003:307). De innebär att diskriminering på grund av sexuell läggning jämställs med diskriminering på grund av etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning (Ds 2004:20). Förändringarna innebär att diskriminering som har samband med sexuell läggning ska vara förbjuden inom socialtjänsten m.m., socialförsäkringssystemet, arbetslöshetsförsäkringen och hälso- och sjukvården. Gentemot brottsbalkens förbud mot olaga diskriminering innebär förslaget en skärpning i flera avseenden.

- Vad som menas med diskriminering utvidgas och tydliggörs. Diskriminering kan vara direkt, indirekt eller trakasserier som kränker en persons värdighet. Enligt lagen är det också förbjudet för en arbetsgivare eller anställd att ge order till någon som står i lydnads- eller beroendeförhållande om att diskriminera en annan person. En anställd inom socialtjänsten får inte heller utsätta en klient för repressalier (t.ex. genom uteblivna förmåner, otrevligt bemötande eller ändrade villkor i syfte att "straffa") på grund av att klienten anmält socialtjänsten för diskriminering, påtalat diskriminering eller medverkat i en utredning.
- För att en handling ska bedömas som olaga diskriminering enligt brottsbalken krävs att det finns ett uppsåt att diskriminera en person. I den nya diskrimineringslagen är det effekten av handlingen som bedöms. Det krävs inte något uppsåt från socialtjänstens sida för att handlingen ska bedömas som diskriminering.
- Skyddet mot diskriminering föreslås öka från att bara gälla homosexuella till att gälla all diskriminering som har samband med sexuell läggning.
- I förslaget till den nya diskrimineringslagstiftningen har den anklagade bevisbördan. Om den som anser sig diskriminerad kan visa på omständigheter som ger anledning att anta att han eller hon har blivit diskriminerad är det den svarande som ska visa att diskriminering inte förekommit.

Situationer där den sexuella läggningen kan ha betydelse

Bemötande av homo- och bisexuella personer

Avsnitt bygger på samtal, intervjuer och dokument från möten med HomO, företrädare för intresseorganisationerna och andra aktörer som samverkar med socialtjänsten och möter homo- och bisexuella personer i sitt arbete. Syftet med kartläggningen är att ge exempel på situationer där den sexuella läggningen *kan* ha betydelse och gör inte anspråk på att vara fullständig.

Genomgående har samtalen och intervjuerna om bemötande av homo- och bisexuella i socialtjänsten handlat om att homo- och bisexuella personer är osynliga. I de flesta kontakter utgår socialtjänsten från att alla lever ett heterosexuellt liv. För det mesta är det inga problem vid kontakterna med socialtjänsten därför att man inte berättar om sin sexuella läggning. Att inte berätta om sin homo- eller bisexualitet kan dock innebära att man får ta emot kommentarer som i vissa fall kan upplevas som kränkande, men som man inte orkar eller bryr sig om att bemöta.

Det finns dock en fara i att en del inte vågar tala om sin sexuella läggning av rädslan för att bli sämre behandlade, bli kränkande bemötta eller inte förstådda. Det finns exempel på personer som har gått i långvarig terapi, men inte talat om sin sexuella läggning i terapin. Det har i stället varit något man tagit upp med kuratorerna på RFSL eller med personal på specialmottagningar för homo- och bisexuella.

Det finns anledning att fundera över om samma förhållande gäller för de homo- och bisexuella som söker kontakt med socialtjänsten. I många fall kan den sexuella läggningen sakna betydelse. Men i andra fall, då socialtjänsten ska tillhandahålla någon form av behandling och vård eller omsorg och service, kan vissa insatser bli felaktiga om man inte känner till klientens sexuella läggning. Det kan gälla missbrukarvården eller bistånd i form av hemtjänst, kontaktperson och ledsagare/personlig assistent.

I andra fall ser man inte behoven och ger inte den hjälp man borde ge. Det kan t.ex. handla om att ge skydd och boende för både män och kvinnor som utsätts för våld i samkönade relationer. Det kan också vara att stödja ungdomar som far illa på grund av sin homo- eller bisexuella läggning. Föräldrar till homo- och bisexuella barn kan ha liknande svårigheter som barnen att ”komma ut”. Det kan också gälla barn vars föräldrar är homosexuella.

Orsakerna till de problem som homo- och bisexuella kan uppleva i mötet med socialtjänsten kan förklaras till stor del av rädslan för personalens attityder till homo- och bisexuella. De kan också bero på brist på kompetens och medvetenhet bland personalen. Bristen på kompetens hos personalen varierar mellan och inom kommunerna. Inom vissa verksamheter har en

”eldsjäl” eller speciella omständigheter bidragit till att man utvecklat stor kompetens och en hög grad av medvetenhet. Det är en kompetens som saknas generellt i systemet.

Som ett sätt att kompensera behovet av kompetens har specialmottagningar för homo- och bisexuella utvecklats. Exempel på sådana specialmottagningar är RFSL:s kuratorsverksamheter, Stockholms läns landstings Venhälsa och Psykhälsa för homo- och bisexuella män och gynekologimottagningen för lesbiska och bisexuella kvinnor på Södersjukhuset. På dessa mottagningar har man goda kunskaper om homosexuellas livsvillkor och utveckling som till stor del handlar om att "komma ut". Vad innebär det på ett psykologiskt plan att vara homosexuell och växa upp i en heterosexuell familj och vara udda redan där och hur är det att vara udda och sticka ut i samhället i stort? Förutom att ta emot enskilda patienter är dessa specialmottagningar en viktig resurs för att sprida opinion och driva på utvecklingen av metoder för att möta de homo- och bisexuellas behov.

Mötet med socialtjänsten

Om det första man möter på socialkontoret är en blankett man inte kan fylla i och en socialsekreterare som ser besvärad ut, är det svårt att känna förtroende för socialtjänsten.

HomO har fått anmälningar om att blanketterna för att söka ekonomiskt bistånd i några kommuner är utformade så att de är diskriminerande. I blanketterna har man utgått från att alla samboförhållanden är heterosexuella och frågat efter mannens namn och kvinnans namn. Sedan HomO haft kontakt med kommunerna har blanketterna ändrats och gjorts könsneutrala på det sättet att man frågar om sökandes och medsökandes namn. En av de anmälda kommunerna har dock av administrativa skäl inte velat ändra blanketten.

Många gånger kan det vara svårt för samkönade par som bor ihop att övertyga socialtjänstens personal om att de är ett par. RFSL:s seniorföreningar, Golden Ladies och Gay seniorerna har gett följande exempel på hur en kvinna som sökte ekonomiskt bistånd blev bemött.

De gånger jag var tvungen att möta socialsekreteraren var homosexualitet ett ämne som inte existerade. Det kändes som om mitt förhållande inte var något förhållande, inte något man kunde ta på allvar i alla fall. Däremot kan jag inte säga om hon särbehandlade mig på något sätt.

En kvinna i min egen ålder (55 år) tar emot mig på socialkontoret. Hon ställer ingående frågor om mitt civilstånd samt om familj, om mor och far lever, syskon bekanta och nära vänner. Hon frågar om jag är skild eller änka när jag säger att jag inte är gift. Då förklarar jag att jag är lesbisk och har varken fru eller man. Hon ser mycket förvånad ut, men envisas med att få veta om jag har en "vän i viken", en manlig som hon uttrycker det. Jag svarar att jag har min fästmö i Uppland, men att hon om möjligt är ännu fattigare än vad jag är.

Vid ett senare tillfälle möter jag en kvinnlig socialsekreterare, som frågar varför jag inte föredrar manligt sällskap. Så mycket roligare kunde jag ju få om jag hade en man.

Stöd till ungdomar

Att som ungdom trycka tillbaka sin egen sexuella läggning kan skada den egna identiteten och utvecklingen. Det finns flera exempel på att socialtjänsten inte har uppmärksammat ungdomarnas behov av stöd och hjälp i denna process.

HomO har t.ex. uppmärksammat att det förekommit i fall i familjerådgivningssituationer där ungdomars homo- och bisexualitet inte accepteras av föräldrarna. Familjerådgivaren har i stället för att ge ungdomarna stöd uppmanat dem att ha förståelse för föräldrarna för att få familjen att fungera. De har också fått veta att de kan göra som de vill när de blir arton år.

HomO har vidare uppmärksammat ett fall där homo- och bisexuella ungdomar har råkat illa ut för att deras sexuella läggning har ifrågasatts av familjehemmet där de varit placerade. Då ungdomarna tagit upp frågan med socialsekreteraren har deras ifrågasättande förringats av socialsekreteraren.

Följande händelse, då en 17-årig pojke blir utkastad från hemmet när hans ensamstående mor får reda på att han är homosexuell, finns refererad i rapporten *det var bara en böggjävvel* (Knutagård 2003).

En 17-årig pojke blir kär i en annan pojke och bestämmer sig för att ta hem pojkvännen. När modern ser pojkvännen och förstår att sonen är homosexuell, så slänger hon nästan handgripligt ut sonen tillsammans med pojkvännen. Den utkastade sonen söker sig till socialtjänsten som inte förstår varför han inte kan bo hemma. De hänvisar honom till ett kommunalt härbärge där han får bo tillsammans med hemlösa, alkoholister och narkomaner, alla äldre än han.

Familjerådgivning och stöd till familjer

Som familjerådgivare är det lätt att bli osäker om man har två män framför sig. Många har inte kunskaper att hantera en sådan situation och har inte heller fått tillfälle att reflektera över hur man bör förhålla sig till sådana situationer.

Det kan därför förekomma att samkönade par kan nekas rådgivning då familjerådgivningen inte anser att det är deras uppgift att hjälpa samkönade par eller nekas rådgivning för att man saknar utbildning.

Det finns emellertid exempel på enskilda familjerådgivare som tillägnat sig kunskaper om homo- och bisexualitet. Kunskaper som man tillägnat sig av eget intresse och engagemang, snarare än genom grundutbildningen eller på arbetsgivarens initiativ.

Homo- och bisexuella och barn

Det är vanligt att man sexualiserar homo- och bisexuella personer och inte skiljer på sexuell läggning och sexuell aktivitet. I vårdnads-, fosterbarns-

och adoptionsutredningar förekommer det att socialtjänsten i första hand värderar relationens könssammansättning, i stället för att värdera relationens kvaliteter och lämplighet att vårda och uppfostra barn.

HomO har uppmärksammat att många kommuner ifrågasätter homosexuellas lämplighet när det gäller *familjehemsplaceringar*. Det har hänt att då homosexuella svarat på annonser där man sökt fosterhem har man fått till svar att kommunen av principiella skäl inte behandlar ansökningar från homosexuella.

HomO har vidare uppmärksammat att det är risk för att homosexuella par inte behandlas korrekt i *adoptionsutredningar*. I ett fall, som HomO behandlat har en familjerättshandläggare i adoptionsutredningen markerat sin egen kritiska ståndpunkt till samkönade internationella adoptioner.

Det förekommer, enligt HomO, att socialtjänsten inte kan hålla sig objektiv i *vårdnadsutredningar* i samband med skilsmässor. I några fall har homosexualiteten varit en negativ faktor i utredningen.

Stöd till brottsoffer

Enligt Anneli Svensson, kurator på RFSL, är det risk att partnervåld, hatbrott och hedersrelaterat våld inte alltid upptäcks. Socialtjänsten har bristande kunskaper både om lagstiftningen på området och om hur man utreder och handlägger ärendena relaterade till homo- och bisexuella personers behov.

Enligt socialtjänstlagen bör socialnämnden verka för att den som utsätts för våld av sina anhöriga får stöd och hjälp (5 kap. 11 § SoL). Lagen är könsneutral och gäller även för våld i samkönade relationer. Kunskaperna är, enligt Anneli Svensson, överlag dålig bland alla inblandade då det gäller partnervåld och annat våld mot homo- och bisexuella personer. Partnervåldet i samkönade relationer syns ofta inte i skuggan av våld som utövas av män mot heterosexuella kvinnor. Forskning visar dock att våld i samkönade relationer är lika vanligt som i heterosexuella relationer. I samkönade parrelationer där våld förekommer finns ofta omständigheter som försvårar situationen och komplicerar arbetet. Exempelvis stämmer inte föreställningen att kvinnan är offer och mannen förövaren.

En förutsättning för att kunna upptäcka och stödja personer som utsätts för våld i samkönade relationer är att man i utredningen ställer könsneutrala frågor. Ett sätt för socialsekreteraren att få riktig information och för kvinnor och män som inte är heterosexuella att berätta vad som har hänt är att uttrycka sig könsneutralt i termer av partner eller expartner.

Den form av skyddat boende som i dag kan erbjudas brottsoffer är vidare främst anpassat till heterosexuella kvinnor. Även om kunskaperna ökar bland kvinnojoursorganisationerna om homo- och bisexuella kvinnors situation finns det fortfarande, enligt Anneli Svensson, mycket kvar att göra. För män som utsatts för våld av sin partner och är i behov av skyddat boende finns det inga särskilda institutioner för skyddat boende. För dem kan man i stället anvisa plats på t.ex. ett hotellhem.

Regeringens Nationella råd för kvinnofrid har uppmärksammat dessa frågor och har tagit fram informationsfoldern *Kvinna slår kvinna, man slår*

man. Socialstyrelsen har i utbildningsmaterial och andra publikationer om partnervåld också uppmärksammat våld i samkönade relationer.

Länsstyrelserna i Stockholms, Skåne och Västra Götalands län har i regeringsuppdraget om skyddat boende m.m. haft i uppdrag att uppmärksamma ungdomar som utsätts för hedersrelaterat förtryck på grund av sin sexuella läggning. I Västra Götaland har länsstyrelsen kartlagt gruppen och bildat nätverk av myndigheter för att utbyta kunskaper. I Skåne genomför RFSL på uppdrag av länsstyrelsen en enkätundersökning till olika myndigheter. Länsstyrelsen i Stockholms län har gett RFSL i uppdrag att utbilda socialtjänstens personal och kartlägga socialtjänstens insatser för målgruppen i Stockholms stad.

Äldre personer i behov av kommunens äldreomsorg

I samtal med RFSL:s seniorföreningar Golden Ladies och Gay seniorerna framkommer det att många homo- och bisexuella personer bland dagens pensionärer har levt hemligt. Det är knappast troligt att de kommer att "komma ut" när de som 75–80-åringar kan behöva hemtjänst. Det är också vanligt att två kvinnor som bor tillsammans inte har berättat någonting för barn och barnbarn. De håller hellre masken än försöker förklara något som barn och barnbarn inte kommer att förstå. Personer i fyrtioalstgenerationen och yngre är däremot i större utsträckning än den äldre generationen vana att leva öppet. De kan därför tänkas ställa krav på att bli sedda och respekterade som homo- och bisexuella.

Enligt Golden Ladies och Gay seniorerna är det risk för att homosexuella äldre par blir isolerade. I parrelationer begränsas många gånger umgänget till livskamraten och kanske någon nära släkting. Då livskamraten och de vänner man har dör kan ensamheten bli ännu större för homosexuella än för heterosexuella äldre. I Helsingfors har man uppmärksammat denna fråga och ger ekonomiskt stöd till väntjänst för homosexuella äldre.

Det finns många äldre som levt ett långt liv utan att "komma ut" med sin homosexuella läggning. Socialtjänsten måste vara lyhörd och kunna inse att den gamla väninnan som dagligen sitter vid den gamla kvinnans säng på långvården kan vara en partner sedan lång tid tillbaka. Hon kan stå den gamla kvinnan mycket närmare än hennes bror och svägerska som kommer i bland och vill bestämma.

Det kan även uppstå oväntade situationer på äldreboendet då äldre homosexuella personer drabbas av demenssjukdom. Det är situationer som personalen kan ha svårt att hantera.

Att vara homosexuell och beroende av andra människor i sitt hem och som bemöter en som någon helt annan än den man är, är för många psykiskt påfrestande. Det har också hänt att personal vägrat att gå hem till homosexuella personer.

Stöd och hjälp till invandrare

Av den tidigare refererade studien om homosexuella invandrare framkom det att ingen hade upplevt att någon myndighet hade diskriminerat dem på grund av deras sexuella läggning. Det bekräftas vid samtal med RFSL:s

kontaktperson för homosexuella invandrare. En av anledningarna till att man inte har upplevt någon diskriminering inom socialtjänsten kan bero på att man i myndighetskontakter inte berättar om sin sexuella läggning av rädsla för att bli illa bemött.

Funktionshindre i behov av handikappomsorg

Några exempel på att den funktionshindrades sexuella läggning haft betydelse för bemötandet har inte kommit fram. Bristen på exempel behöver emellertid inte betyda att det inte finns några problem. Det är kanske snarare ett tecken på att frågan inte uppmärksammas. En uppfattning som delas av HomO, som anser att handikapprörelsen hittills inte tillräckligt uppmärksammat de homo- och bisexuellas situation.

Funktionshinder innebär mer eller mindre beroende av hjälp och stöd av andra i vardagslivet. Därför bör det finnas många situationer inom socialtjänstens handikappomsorg där den sexuella läggningen har stor betydelse för socialtjänstens insatser. Krav på lyhördhet och respekt för hur den enskilda människan vill leva sitt liv är särskilt viktigt då det gäller personnära insatser i vardagliga situationer och i hemmet.

Sammanfattande diskussion

Exemplen visar att dåligt bemötande kan ta sig många olika uttryck och ha olika orsaker. Det kan vara *diskriminerande särbehandling* som t.ex. att ett vårdbiträde i hemtjänsten vägra att hjälpa homo- eller bisexuella personer. Men det kan också vara *nedlåtande eller kränkande* som t.ex. när en socialsekreterare ifrågasätter en samkönad relation. Vanligare är dock att dåligt bemötande inte bottenar i ovilja utan snarare i okunskap och ovana att möta människor med homo- eller bisexuell läggning. Många situationer bottenar i *bristande observans* på att det finns människor som inte lever ett heterosexuellt liv. I mötet med socialtjänstens personal och i de blanketter som ska fyllas i är vissa frågor ställda på ett sätt så att homo- och bisexuella personer inte kan svara på dem. Den bild man ger av sig själv och sin livshistoria kan bli felaktig beskriven.

Bristande observans kan leda till allvarliga konsekvenser för den som söker hjälp. Inte minst gäller det barn och ungdomar och personer som utsätts för partnervåld. Det finns också situationer där socialtjänsten känner till personens sexuella läggning, men där man på grund av ovana eller brist på rutiner blir *tafatt bemött* för att man inte vet hur man ska hantera situationen. Det kan t.ex. gälla familjerättens faderskapsutredningar för homosexuella kvinnor som blivit gravida genom insemination. Det finns också exempel på att man *överproblematiserar* den sexuella läggningens betydelse genom att göra homo- och bisexualiteten till ett problem för en person som inte upplever sin situation som besvärande.

Orsakerna till diskriminerande och dåligt bemötande kan vara brister i de generella systemen. Det kan t.ex. gälla lagstiftningen eller grundutbildningarna. Det kan också gälla socialtjänstens arbetsformer, t.ex. utformningen av blanketter, rutiner, policydokument och möjligheter till vidareutbildning. Orsakerna kan också ha sin grund i personalens egna attityder.

Exempel på olika typer av dåligt bemötande och dess orsaker

Bemötande Orsaker	Diskriminerande handling	Nedlåtande eller kränkande bemötande	Bristande ob- servans/ osynliggörande	Tafatt be- mötande/inte tagen på allvar	Överproblem- atisering
Systemet - lagstiftning - regelverk i övrigt - grund-utbildning					
Socialtjänstens arbetsformer - policydokument - fortbildning - rutiner -blanketter - informations- material					
Personalens attityder					

Åtgärder kommunerna själva vidtagit

För att få en uppfattning om och hur kommunerna har uppmärksammat den sexuella läggningens betydelse för bemötandet i socialtjänsten fick alla länsstyrelser besvara några frågor. Dessutom inbjöds några erfarna socialarbetare till en fokusgrupp. Länsstyrelsernas rapport om hedersrelaterat våld och Equal-projektet Homo- och bisexuella i omsorgen granskades också. Den bild som framträder är att kommunerna hittills inte har uppmärksammat frågan om hur man bemöter personer med homo- och bisexuell läggning.

Förfrågan till länsstyrelserna

I mars 2004 frågade Socialstyrelsen landets alla länsstyrelser om man tagit emot anmälningar som rör homo- och bisexuellas bemötande i socialtjänsten. De tillfrågades också om de kände till exempel på åtgärder som kommunerna vidtagit. Ingen av de länsstyrelser som svarat på frågorna har tagit emot några anmälningar eller själv tagit initiativ för att uppmärksamma homo- och bisexuellas bemötande i socialtjänsten. De känner inte heller till kommuner som vidtagit några åtgärder.

Länsstyrelsen i Västernorrlands län har intervjuat alla länets chefer för kommunernas individ- och familjeomsorg samt cheferna för äldre- och handikappomsorgen om socialtjänstens bemötande av homo- och bisexuella. Ingen av länets kommuner har fått några klagomål på bemötandet. Inte heller har någon av kommunerna någon policy eller handlingsplan för bemötande av homo- och bisexuella och det finns ingen kommun som systematiskt sett över eller ändrat några handläggningsrutiner. En del kommuner uppgav att de inte tänkt på hur broschyrer, blanketter och informationsmaterial är utformade och att det skulle kunna upplevas som störande av homo- och bisexuella. De flesta konstaterar att det är lätt att utgå från det heterosexuella perspektivet och att ökad kompetens i skulle kunna bidra till att vidga perspektiven. Många kommuner efterlyser kompetensutveckling och tid för reflektion och eftertanke över både arbetssätt och förhållningssätt i möten med människor. I två av länets kommuner ska man särskilt uppmärksamma bemötandet inom socialtjänsten. I det arbetet ska den sexuella läggningens betydelse för bemötandet särskilt uppmärksammas.

Fokusgrupp om sexuell läggning och bemötande i socialtjänsten

För att få kunskap om vilken beredskap socialtjänsten har för att möta homo- och bisexuella klienter och för att få en uppfattning om vad man kan göra för att på ett bättre sätt möta människor med olika sexuell läggning inbjöd Socialstyrelsen fyra erfarna socialarbetare till en fokusgrupp. De inbjudna arbetar i Stockholm, Värmdö, Köping och Arboga (se notförteck-

ning). De har lång erfarenhet av arbete i socialtjänsten och är nu verksamma som chefer inom missbrukarvården, ekonomiskt bistånd, familjerätt och äldre och handikappomsorg.

Frågeställningar som diskuterades var i vilka situationer kan den sexuella läggningen ha betydelse och vilken beredskap har socialtjänsten att möta dessa situationer.

Inbjudan till fokusgruppen var i sig en "väckarklocka". Frågan har inte diskuterats eller problematiserats i kommunerna. I de fall man stött på homosexuella klienter har det inte upplevts som något problem. Det har inte heller kommit några klagomål på dåligt bemötande av homosexuella. Om man granskar verksamheterna är man överens om att de inte i alla avseenden är anpassade till att klienterna kan leva i homosexuella familjekonstellationer. En hel del skulle man kunna göra om man satte sig ner och reflekterar över frågan. Det kan finnas anledning att se över blanketter och mera systematiskt förändra rutinerna i det sociala arbetet för att få kunskap om klientens sexuella läggning. Det är, enligt deltagarna i fokusgruppen, särskilt viktigt när det gäller placering av barn i familjehem och på institutioner och kanske också inom missbrukarvården. Det finns också anledning att vid utredning om försörjningsstöd inse att även personer av samma kön kan leva i ett samboförhållande. Det är något som ställs på sin spets när det gäller vårdnads- och adoptionsutredningar.

Gruppens samlade bedömning är att det är viktigt att väcka frågan i socialtjänsten. Det gäller främst att stimulera och utmana tänkandet kring den sexuella läggningens betydelse. I det arbetet behöver socialtjänsten stöd. Hjälpt att skaffa sig kulturkompetens för att kunna hantera homo- och bisexualitet på ett insiktsfullt och djupare sätt. Det skulle också behövas lättillgänglig information om vad man kan göra i praktiken och var och till vem man kan vända sig om man behöver professionellt stöd.

Länsstyrelseprojektet om hedersrelaterat förtryck

Länsstyrelserna i Stockholms, Skåne och Västra Götalands län har i regeringsuppdraget om skyddat boende m.m. fått i uppdrag att uppmärksamma ungdomar som utsätts för hedersrelaterat förtryck på grund av sin sexuella läggning. Rapporten *Samverkan för skyddat boende* överlämnades till regeringen i mars 2004. Länsstyrelsen i Västra Götaland har undersökt situationen för ungdomar som på grund av sin sexuella läggning utsätts för brott av närstående. I rapporten *Rätt till egen kärlek* har länsstyrelsen redovisat resultat från den enkät som sändes ut till samtliga 78 individ- och familjehemsenheter i länet. Mindre än hälften av enheterna (44 procent) svarade på enkäten. Resultaten visar att problemen med ungdomar som utsätts för brott av närstående är dåligt känt bland socialtjänstens handläggare. Bara tre individ- och familjeomsorgsenheter uppger att de stött på problem där ungdomar, på grund av sin sexuella läggning, utsatts för våld av närstående.

Equal-projektet, homo- och bisexuella i omsorgen

Under hösten 2002 tillfrågades landets alla kommuner om de kände till någon diskriminering på grund av sexuell läggning. De fick också frågan om

de arbetade för att motverka sådan diskriminering. 183 kommuner svarade på enkäten. Enkäten gällde diskriminering av anställda, men torde ändå kunna vara en indikator på hur socialtjänstens klienter bemöts. Några av resultaten:

- Känner du till något fall av diskriminering på arbetsplatsen av medarbetare på grund av dennes sexuella läggning? 7 kommuner svarar ja och 183 kommuner svarar nej.
- Förekommer det något aktivt arbete mot diskriminering på grund av sexuell läggning på en eller flera arbetsplatser i kommunen? 10 kommuner svarar ja och 137 kommuner svarar nej.

Förslag till åtgärder

Strategi

En slutsats man kan dra är att bristande observans är den vanligaste orsaken till dåligt bemötande i socialtjänsten. Något tillspetsat kan man säga att ingen har sett något, ingen har hört något och ingen har gjort något. Tanken bakom förslagen är att de ska bidra till att kommunerna vidtar åtgärder så att ingen särbehandlas eller känner sig kränkt på grund av sin sexuella läggning i kontakterna med socialtjänsten och att socialtjänsten blir medveten om att det för vissa klientkategorier har särskilt stor betydelse att känna till klientens sexuella läggning.

Som första åtgärd föreslår Socialstyrelsen att kommunerna uppmärksam på och blir medvetna om frågeställningarna och sätter frågan på socialtjänstens dagordning. För de kommuner som insett problemen, och vill göra något åt dem, ska det finnas lättillgänglig kunskap om vad det innebär att vara homo- eller bisexuell i ett heterosexuellt samhälle. Det bör vidare finnas redskap så att socialtjänstens personal lättare ska kunna se de situationer då den sexuella läggningen har särskilt stor betydelse och kunna möta klienternas på rätt sätt. Målsättningen med förslagen är att socialnämnderna, inom ramen för sitt kvalitetsarbete, kritiskt granskar sin verksamhet så att den är könsneutral och möter människor på ett professionellt sätt oavsett deras sexuella läggning. Det kan innebära att man granskar sina blanketter, informationsmaterial, upprättar policydokument, tillhandahåller vidareutbildning och ser över sina rutiner.

Sätt frågan på dagordningen

Socialstyrelsen planerar att skriva till samtliga socialnämnder med information om betydelsen av att uppmärksamma hur homo- och bisexuella personer bemöts inom socialtjänsten. Informationsinsatserna bör kunna samordnas med implementeringen av den föreslagna ändringen av lagen om förbud mot diskriminering.

Öka kunskaperna

Kartläggningen har visat att orsaken till de problem homo- och bisexuella personer upplever i mötet med socialtjänsten, och som gör att de inte vågar vara öppna många gånger bottnar i rädsla för personalens attityder till homo- och bisexuella och personalens brist på kunskap och medvetenhet.

Socialstyrelsen föreslår därför att ett faktaunderlag tas fram för att stimulera och hjälpa kommunerna att på egen hand reflektera över den sexuella läggningens betydelse för bemötandet inom socialtjänsten. Faktaunderlaget bör tas fram i samverkan mellan Svenska kommunförbundet, HomO, berörda intresseorganisationer och Socialstyrelsen.

Genomgången har också gett indikationer på att det i socionomutbildningen skulle kunna finnas mer tid till reflektion och att fördjupa sina kunskaper om den sexuella läggningens betydelse i det sociala arbetet. Samarbetskommittén för socionomutbildningen bör få i uppdrag att föreslå lämpliga åtgärder. Det är vidare angeläget med forskning inom området.

Uppföljning

Ett par år efter informationsinsatserna till kommunerna bör Socialstyrelsen i samverkan med länsstyrelserna undersöka vad kommunerna gjort. Resultatet av uppföljningen bör sedan ligga till grund för eventuella ytterligare åtgärder.

Referenser

Litteratur

- Arbetslivsinstitutet (2003) *Arbetsvillkor och utsatthet*, se [www](http://www.arbetslivsinstitutet.se).
- Gyllenpalm, Danielle (2004) *Diskurs om sexualitet och identitet i socio-nomutbildningen*, C-uppsats vid Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet
- Hanner, Hans (2002) *Psykisk hälsa och ohälsa hos ungdomar 16–24 år som attraheras av personer av sitt eget kön*, Psykologiska institutionen vid Stockholms universitet
- HomO (2003) *Årsredovisning för år 2002*, www.homo.se
- Knutagård, Hans (2003)det var bara en böggjavel, RFSL:s rådgivning i Skåne, rapport 2003:1
- NOVA(1999) *Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn*, rapport 1/99
- Håkansson, Per Arne (1987) *Längtan och livsform – homosexuellas situation i ett heterosexuellt samhälle*, doktorsavhandling i sociologi, Lunds universitet
- RFSL (2003) *Brott mot homosexuella ...*
- SOU 2000:88 *Hets mot folkgrupp, hets mot homosexuella m.m.*
- Statens folkhälsoinstitut (2002a) *Föreställningar – vanföreställningar, allmänhetens attityder till homosexuella*
- Statens folkhälsoinstitut (2002b) *....som en kamel med två pucklar – om homosexuella invandrare i Sverige*, rapport nr 2002:4
- Tiby (2000) *De utsatta – Brott mot homosexuella kvinnor och män*, rapport 2000:3

Intervjuer

- HomO, Utvecklingsdirektör *Marie Lindberg*
- HomO, Utvecklingsdirektör *Christine Gilljam*
- RFSL, Handläggare hiv och hälsa *Staffan Hallin*
- RFSL, Handläggare hiv och hälsa, *Anna Mohr*
- RFSL, Handläggare hiv och hälsa, *Mikael Jonsson*
- RFSL, brottsofferjouren, kurator *Anneli Svensson*
- RFSL, Golden Ladies, *Lena Eklund*
- RFSL, Gay seniorerna, *Kjell Öhman*
- RFSL, Handläggare invandrarfrågor, *Pablo Leiva*
- RFSL, Equal-projektet – Homo- och bisexuella i omsorgen, *Anette Sjödin*

Riksförbundet EKHO, ordförande *Arthur Thiry*
Risförbundet EKHO, projektledare *Britta Svensson*
SLL, Venhälsan, kurator *Tage Pernetun*
SLL, Psykhälsan, psykolog *Johan Wikström*
Arbetslivsinstitutet, forskare *Carina Bildt*
Riksdagsman *Martin Andreasson*

Deltagare i fokusgruppen

Anna-Lena Cronqvist, Kungsholmen, Stockholms stad
Kristina Holmström, Arboga kommun
Anna-Klara Sjölund, Köpings kommun
Alf Widmark, Värmdö kommun